

PO SLEDEH STAVBARJA ANDREJA IZ LOKE

O poznogotskem stavbarju Andreju iz Loke in njegovem delu na Goriškem in v Beneški Sloveniji sem v VII. letniku Loških razgledov napisal že daljši članek.¹ Da se zdaj spet vračam k njegovemu problemu, so me nagnila spoznanja ob novih srečanjih z mojstrovimi deli, ki narekujejo nekatera dopolnila pa tudi popravke dosedanjih izsledkov. Prav posebno pa mi je te vrste narekovala peta stoletnica, odkar je mojster Andrej prvič izpričan v naši stavbni zgodovini. Z letnico 1475 na zunanjščini prezbiterija in s svojim mojstrskim znamenjem na oboku je namreč Andrej signiral prvo svoje delo, ki ga danes poznamo — dozidavo novega kora (prezbiterija) podružne cerkve sv. Brikcija v Volarih pri Tolminu. Da ta spomenik še bolj povežem z Loko, naj dodam, da je stene prezbiterija kakega pol stoletja po dozidavi poslikal drugi loški rojak — Jernej iz Loke; vsepovsod silijo izpod novejših beležev na dan slikarije, ki bi jih bilo res vredno odkriti, ker obljublajo, da bodo lepo dopolnile opus tega marljivega poznogotskega slikarja.

Ne morem sicer z gotovostjo zatrditi, da je volarski prezbiterij Andrejevo najstarejše delo, pač pa, kolikor danes vemo, prvo, ki je datirano. Če bi računali, da se je v gorenjskem poznogotskem stavbarskem krogu izšolani mojster šele na Primorskem prilagodil nekaterim krajevnim posebnostim, potem bi se utegnil potegovati za prvenstvo prezbiterij pokopališke cerkve sv. Križa na Sedlu pri Borjani; ta je zaznamovan z Andrejevim mojstrskim znamenjem, manjka pa mu letnice nastanka. Značilno je, da nima v slavoloku za Primorsko tako značilnih kapitelov, ki jih je Andrej pri drugih stavbah dosledno uporabljal in s tem prilagodil svoj stavbni tip primorski tradiciji. Sklepniki so poživljeni le z rozetami in s ščitki, samo na osrednjem je izklesana Kristusova glava s križnim nimbom; na stranskih dveh sklepnikih (pred zaključnima stranicama) sta v ščitkih križ s trnovo krono in žebli sredi akantovega listovja ter Andrejevo mojstrsko znamenje. Pač pa so izklesane v obliki debelušnih, brezbradih mask konzole ob vzdolžnih stenah. To bi dovoljevalo sklep, da je cerkev na Sedlu starejša od volarske, od katere se loči že po oblikovanju kamnoseških detajlov, kar pričuje, da je delal tu Andrej najbrž še brez pomočnika. Razen tega je cerkev na Sedlu arhitekturno tako enovita, da smemo pripisati Andreju tudi zidavo ladje; ta ima po primorskem načinu odprto ostrešje in na fasadi lep šilastoločen portal, profiliran z dvema žlebovoma in s palico med njima.

Vse kaže, da je v Volarih sodeloval z Andrejem tudi že »pomočnik Jakob«, ki ga dve leti pozneje omenjata napisa pri Sv. Ivanu v Čelē (Landarski jami) in v Porčinju in za katerega sem danes bolj ko včeraj prepričan, da je bil

hkrati tudi kamnosek, ki je namesto Andreja klesal figuralne konzole in sklepnike. Vsi sklepniki, ki poživljajo zvezdnati obok prezbiterija, še posebno pa figuralni (Marija z Detetom, sv. Brikcij, sv. Andrej in sv. Marjeta) so po izdelavi enaki kot tisti v Porčinj in pri Sv. Ivanu v Čelè. Za zgodovinsko ozadje in naročnika pa je vabljen sklepnik z grbom z navpično predeljenim ščitkom, čigar desno polovico izpolnjujejo tri druga nad drugo postavljene svinje; levo polje je prazno, vrh ščita je dodan viteški šlem. Gre za grb plemiške družine Formentini, ki se je v 14. stoletju iz Furlanije razširila tudi na Tolminsko.^{1a}

Ne bom vnovič opisoval spomenikov, ki sem jih obdelal že v prvem članku. Tule bi rad izpolnil le nekatere vrzeli in ohlapne sklepe v dosedanjem pisanju o Andreju.

Ob letošnjem obisku Beneške Slovenije sem dobršen del pozornosti posvetil njenim poznogotskim arhitekturam, še posebej pa Andrejevemu delu. Program je zajel tudi obisk župne cerkve v Porčinj (Porzûs), kjer me je čakal Andrejev napisni kamen, katerega smo dosedaj poznali le v zasilnem prepisu na risbi zaslužnega Virgilija Ščeka. Drugih posebnosti v Porčinj nisem pričakoval, saj sem vedel, da je stavba barokizirana in mi zato o Andrejevem delu najbrž ne bo kaj prida novega povedala. Vsekakor pa sem želel na lastne oči kontrolirati Andrejev napis.

Kar pošteno se ovinkasto dviguje ozka, a lepa cesta iz doline rečice Maline v višino. Na levi nas pozdravlja vas Malina (Forame d'Attimis), odkoder danes upravlja furlanski župnik tudi faro Porčinj; na desni leži ob stiku doline s Furlansko ravnino kot mestece veliki Ahten (Attimis). Ko se izvijemo iz klancev na višino 700 m, nas pozdravi precej velika vas Porčinj s cerkvijo sv. Janeza Krstnika. Takoj opazimo veliko cerkveno ladjo novejšega nastanka.

Porčinj. Pogled na del vasi s povečano župno cerkvijo; njen od ladje nižji prezbiterij je delo Andreja iz Loke

Porčinj, župna cerkev. Sklepnik sv. Katarine
v prezbitერიj

Tedaj pa nas preseneti prezbitერიj. Zaključen je s tremi stranicami pravilnega osmerokotnika; spodaj ima pristrešen talni zidec, v vzhodni stranici šilasto gotsko okno in na vrhu žlebičasto izpodrežan podstrešni venec. Pa ne, da bi bil pred nami še Andrejev prezbitერიj? Pač — na njegovem jugovzhodnem oglu je v živi ogelni kamen vklesan stavbarjev napis!

To je bilo lepo srečanje, (ker je bilo popolnoma nepričakovano). Kot podrtja objokovana Andrejeva arhitektura v resnici še stoji in pričuje o svojem mojstru. Mislim, da sem bil prvi slovenski umetnostni zgodovinar, ki jo je obiskal, a tudi furlanski in italijanski strokovni kolegi ji niso posvečali pozornosti. Kakor lepo darilo sem božal z očmi stene prezbitერიja in, ko me je v notranjščini pozdravil domači zvezdnatorebrasti obok s figuralnimi sklepniki, se mi je zdelo, da se spomin na ljubo Škofjo Loko vzpenja prav do te skrajne slovenske meje nad furlanskim Ahtnom. Na žalost je prezbitერიj predeljen z do stropa segajočim zastorom, ozadjem glavnega oltarja, tako da prostor ni docela pregleden in še precej mračen je povrhu; tudi slaba poslikava s sivkastim pobrizgom ga kazi, tako da ni bilo mogoče napraviti niti dobrih fotografskih posnetkov.

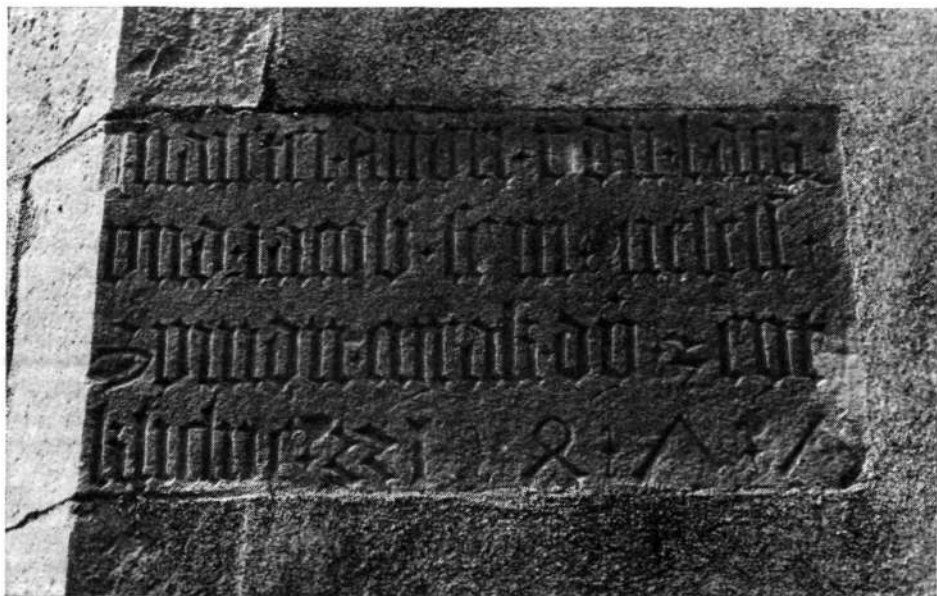
Iz ladje stopimo v prezbitერიj skozi širok šilastoločen slavolok z žlebičasto profiliranimi kapiteloma, malo preprostejšima kot v Volarjih. Rebra izhajajo iz konzol, ki imajo (v smeri od severa proti jugu) podobo: brkate moške glave, manjše glave na dolgem vratu, mladostne glave, ženske (?) glave z zavijačo, manjše glave, bradate glave na dolgem vratu, srednjevelike debe-

lušne glave. Figuralni sklepniki so le v glavni osi zvezde in predstavljajo neko nedoločljivo svetniško figuro, svetnika s krono in knjigo ter sv. Katari-no s kolesom in z mečem; stranski sklepniki so poživljeni z rozetami in s ščitki.

Sorodnost porčinjskih arhitekturnih skulptur s tistimi v Volarjih in pri Sv. Ivanu v Čelè je očitna; nastali so pod istim kamnoseškim dletom. Vse ka-rakterizirajo poenostavljene, sploščene forme; sumarna je stilizacija maskam podobnih obrazov in štrnasto zapotegnjenih las; gube oblačil se končujejo v podkvaste motive, ki naj bi bili menda stilizirani oblaki; enako kot v Vo-larjih in pri Sv. Ivanu so oblikovani tudi roglji kron. Likovna kvaliteta je kamnoseško obrtniška in motivika ne prinaša nič novega. Nenavadno pa je, da med figurami na sklepnikih ne opazimo Marije.

In kaj pove napis na zunanjščini? Svoj čas smo ga brali: »Maister . Andre . von . Lack . vnd . Jacob . sein . Gesell . Suman . Mrak . derzeit . Kirchnr . 1477.« Napis je bil do mojega obiska delno zamazan z malto in ob spodnjem robu niti zdaj še ni popolnoma očiščen. Nekatere nادرobnosti mo-remo opaziti šele, če jih otipljemo, na primer jezičke pod črkami, ki so se izkazale ob revidiranem branju kot »y«. Kljub vsemu pa napisa še nisem mogel popolnoma razvozlati, kajti težavo povzroča nejasna beseda v zadnji vrsti in znamenji »zz«(?) med njo in letnico. Za zdaj torej lahko preberemo:

Maister . Andre . von . Lack .
vnd . Jacob . sein . gesell .
Symon . Mrak . dy . zeyt .
klichnr . zz . 1477

Porčinj, župna cerkev. Andrejev mojstrski napis na jugovzhodnem zunanjem oglu prezbiterija

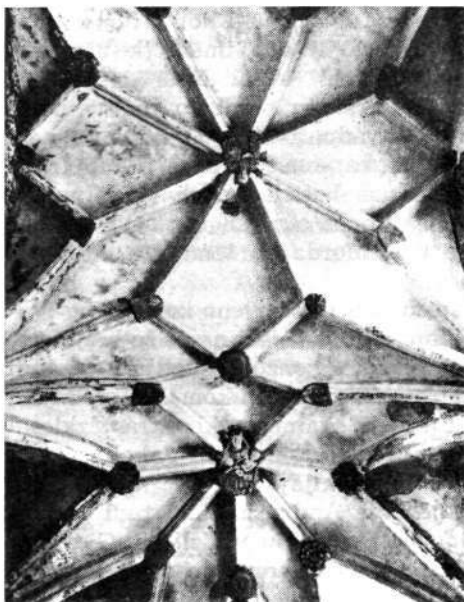
Poprej smo napačno prebrano besedo »Suman« tolmačili kot priimek (npr. Šuman) in iz tega »Sumana« in »Mraka« napravili dve imeni (ključarjev). Črka »o« v imenu »Symon« je namreč podobna črki »a« ali črki »d«, vendar enako oblikovani »o« s podaljšanim zgornjim krakom najdemo tudi v besedici »von«, medtem ko je v imenu »Jacob« navadne oblike. O črki »y« sem že spregovoril. Torej gre za nekega Simona Mraka — a kaj je taj bil? Po vsej verjetnosti je bil res cerkveni ključar, dasi nas beseda »klichnr« še vedno pušča na cedilu. Podoba je, da klesar ni bil preveč siguren v pisavi, za kar bi govorila že nedoslednost v pisavi črke »o«. Morda bo temeljito očiščenje napisa pripomoglo k razrešitvi te besede.

Sodelovanje pomočnika Jakoba je v napisu bolj poudarjeno kot pri Sv. Ivanu v Čelè, kjer je vklesano le obrobno. Mislim, da porčinjski napis še bolj potrjuje sklep, da je bil Jakob res klesar sklepnikov in konzol, osvetljuje pa tudi spremenjeno razmerje med stavbnim mojstrom in »pomočnikom«. V srednjem veku je bilo namreč pravilo, da je kvalitetnejši kamnoseški okras izklesal stavbni mojster sam, Andrej pa je to delo prepustil sodelavcu Jakobu. Stara stavbarska in cehovska pravila se v tem času že rahljajo.

Istega leta 1477, najbrž še pred Porčinjem, je Andrej sezidal tudi prezbiterij (morda bi rekli boljje stransko kapelo) pri Sv. Ivanu v Čelè (S. Giovanni d'Antro) in cerkev v sosednjih Briščah (Brischis); od zadnje je ostal samo še napis na fasadi nove cerkvene stavbe.

Največ pohvale in popularnosti si je Andrej prislužil s prezbiterijem pri Sv. Ivanu. Kakor ptičje gnezdo ga je prilepil na prepadno steno in pred votlino starodavnega svetišča sv. Janeza Krstnika. In res spada ta arhitektura med najlepša Andrejeva dela ter je plemenita tudi v svojih prostorskih razmerjih. Ivan Komelj je zapisal, da »način, kako je Andrej obok oprl na steno, kaže, da je obvladal tudi bolj komplicirane tehnične naloge (obokavanja z osemrogeljno zvezdo).«² Da, ta obok naj bi bil sploh eden dovolj redkih pravih »zvezdnatih obokov« na slovenskih tleh.³ In spominski napis v sami cerkveni notranjščini, na listni strani slavloloka, kjer je bil obiskovalcem vedno na očeh, je tudi prvi opozoril na Andreja, tako da je postalo mojstrovo ime kar zbirni pojem za poznogotske cerkve v Beneški Sloveniji ter izhodišče za njihov stavbni tip. Razumljivo je, da je prezbiterij v Landarski jami bolj kot druge Andrejeve stavbe zamikal tudi italijanske in furlanske umetnostnozgodovinske pisce. Rajni ravnatelj čedadskega muzeja Carlo Mutinelli je poskusil vsebinski kompleks sklepnikov in konzol celo ikonološko razložiti: v profanih figurah na konzolah je videl betlehemske pastirje, zbrane okoli centralnega sklepnika, na katerem je relief Marije z Detetom — šlo naj bi torej za upodobitev počastitve novorojenega Kristusa, h kateremu spada tudi podoba njegovega predhodnika, Janeza Krstnika, na sklepniku.⁴ Ta spekulativna vsebinska razlaga je sicer domiselna, a, žal, neprepričljiva ter temelji na nepoznanju spomeniškega gradiva sosednje Slovenije ter ikonološkega načela, po katerem so sklepnike figurhalno krasili.

Do nedavnega smo bili prepričani, da je ideal gorenjske poznogotske arhitekture zanesel v Beneško Slovenijo šele Andrej iz Loke in da ga je tod prilagodil nekaterim lokalnim posebnostim, kakršne so na primer šilasta okna z gladko, suličasto izrezano kamnitno ploščo namesto krogovičja⁵ ali kapiteli v slavloloku.⁶ A na Tolminskem se je gorenjski stavbni tip uveljavil vsaj že okoli leta 1472 s prezbiterijem Sv. Urha v Tolminu; ta je celo izdelek kranj-

Sv. Ivan v Čelè. Zvezdnati obok Andrejevega prezbiterja

sko-škofjeloške stavbne delavnice, ki je dozidala med drugim tudi dvoranski ladji župnih cerkva v Kranju in Škofji Loki.⁷

Vse pa kaže, da so severni (osrednjeslovenski?) stavbarji zahajali v Beneško Slovenijo tudi že pred Andrejem iz Loke in tod uveljavili srednjeevropski poznogotski arhitekturni tip. To bi dokazoval na primer slavolok cerkve sv. Jerneja v Čubcih (Ciubiz) v dolini Idrije tik nad današnjo jugoslovansko-italijansko mejo (nasproti Britofa ob Idriji). Kapitela tega slavoloka, ki sta ostala še od stare cerkve, krasita po dva zelo skrbno izklesana leva z valovito grivo, ki se podrejata še popolnoma občutju »mehkega sloga« zgodnjega 15. stoletja. Stilno podobna kapitela — prvi spet z dvema levoma, drugi z reliefom viteza v boju z zmajem — sta vključena zdaj v podstavek stenskega tabernaklja v stranski ladji župne cerkve v Špjetru Slovenov (Št. Peter ob Nadiži) in ju smemo pripisati istemu mojstru kot leve v Čubcih. Se je mar kiparski figuralni okras teh cerkva omejeval samo na slavoločna kapitela? Ne verjamem, da bi bili figuralni tudi sklepniki, prav mogoče pa je, da so bile bogateje oblikovane vsaj konzole pod rebri. Niti župna cerkev v Špjetru niti podružna v Čubcih pa nista ohranili obokov iz časa omenjenih kapitelov. Prvo so podrli v začetku našega stoletja in sezidali novo, drugo je morda poškodoval veliki potres leta 1511, tako da so ji dozidali deset let pozneje nov prezbiterij, h kateremu se bomo še povrnili. Pri tem so v slavoloku ohranili stara kapitela, nad prostorom pa razpeli lep zvezdnat obok s številnimi figuralnimi sklepniki. Vidimo, da se je tip zvezdnatega oboka s figuralnimi sklepniki ob koncu 15. stoletja v Beneški Sloveniji docela udomačil in deželico s tem arhitekturnim konceptom najtesneje povezal s slovenskim zaledjem — s Posočjem in z Gorenjskim. Dovolj je, če med vidnejšimi stavbami tega tipa — razen Andrejevih — omenim še prezbitrije v Lipi, v Dolenjem Barnasu, pri Sv. Urhu v Roncu, pri Sv. Kvirinu v Špjetru (1495), v Klenjah, v Čenti,

v Kodermacih⁸ itd. Seveda poznamo tudi stavbe, ki porabljajo sicer zvezdnato-rebrasti obok, a ga ne dopolnjujejo z reliefnimi sklepniki, kakor npr. cerkev sv. Antona Padovanskega na Oborču. Kakšen pa je razloček med temi stavbami in drugimi, od severne (nemške) strani oplojenimi, pokaže zelo nazorno primerjava z nekaterimi karnijskimi cerkvami — npr. s Sv. Petrom v Zuglio Carnico ali s San Candidom v Somplagu.⁹

Podoba je, da je bila sakralna arhitektura Beneške Slovenije vsaj že v prvi polovici 15. stoletja oprta predvsem na slovensko zaledje, dasi skulpturam na kapitelih iz Čubcev in Špjetra dosedaj drugod na Slovenskem še nismo našli sorodnikov. Andrej iz Loke je torej zašel v beneškoslovenske doline že po stopinjah starejših stavbarskih tovarišev in ni nujno, da bi ga bil tjakaj povabil šele rojak Klement Bernard Naistoth iz Loke, ki je bil leta 1480 v Špjetru Slovenov kaplan in nato vikar; gotovo pa je pozneje Naistoth pospeševal v Beneški Sloveniji slikarja Jerneja iz Loke. Morda je Andrej zašel najprej na Tolminsko (Volarji!), nakar so zvedeli zanj tudi v bližnji Nadiški dolini ter ga poklicali na delo. Posredoval je lahko kakšen duhovnik ali pa so se odločili zanj celo kmetje sami, saj vemo, da so vaščani na demokratičnih »bankah« v Mjersi in Landarju sklepali tudi o zidavi cerkva — in pač tudi o njihovih stavbarjih. In če se je v tem času celo ravninska Furlanija dokaj izolirala pred premočnimi italijanskimi umetnostnimi vplivi, tudi pred beneškimi, je še bolj razumljivo, da so prebivalci slovenskih dolin ob Nadiži in celo ob Teru segli po mojstrih, ki so obvladali njihovo govorico pa tudi umetnost, ki jim je bila po občutju sorodnejša kot italijanska. Resnica, da so bili že od leta 1420 dalje pod oblastjo beneške republike, ni lokalne umetnostne situacije prav nič spremenila.

Pomudimo se še za trenutek ob leta 1521 sezidanem prezbiteriju v Čubcih. Na njegovem jugozahodnem oglu zunaj beremo letnico in napis:

1 5 2 1

M(A)G(ISTE)R CAS(PAR)

D(A) TVL(MINO)

Napis nam razkriva ime doslej neznanega domačega stavbarja,¹⁰ hkrati pa utegne biti posredno pomemben tudi za osvetlitev Andrejevega problema. Stavbar Caspar je bil doma iz Tolmina. Da je besedica »TVL« res okrajšana, kaže abreviaturna črta na črki »V«, njeno dopolnitev v »TVLMINO« pa opravičuje neki arhivski podatek. Priči v oporoki leta 1531 umrlega vikarja Klementa Bernarda Naistotha sta bila namreč slikar Jernej iz Loke in »Gasparo da Tulmino, habitante in Clenia«.¹¹ Ni dvoma, da gre pri tem za stavbarja Casparja. Kulturni Klement, ki je bil nekaj let tudi župnik v Hočah pri Mariboru, se je bržčas rad družil z umetniki in morda ga je z Jernejem in Casparjem povezovalo tudi domače rojaštvo.

Oblikovno je bil tudi Caspar odvisen od gorenjske stavbarske skupine, katere dela je lahko spoznal že na Tolminskem. Prav obilica figuralnih sklepnikov, ki po številu in kvaliteti Andrejeve prekaša, bi to misel še potrjevala, saj sta prezbiterija tolminskega Sv. Urha in zlasti cerkve sv. Daniela v Volčah (iz leta 1505) kar zasuta s sklepniki. — Dragocena pa je pripomba, da je Caspar bival v Klenjah, vasi blizu Špjetra Slovenov. Morda bi smeli njemu pripisati zidavo tamkajšnje cerkve sv. Antona Puščavnika, z gotovostjo pa

kažejo na njegovo avtorstvo figuralni sklepniki v cerkvi sv. Urha v Roncu, ki sem jih svoj čas (po fotografiji) prenašlo poskusil približati Andrejevim delom.

Tolminec se je naselil v beneškoslovenski vasi.

Kaj pa Andrej iz Loke?

Po rodu je bil Ločan. Njegovo arhitekturno pojmovanje se tako tesno navezuje na mojstre, ki so zidali ladje župnih cerkva v Kranju in Škofji Loki ter prezbitrije v Radovljici, v Podnanosu, Sv. Urha v Tolminu in drugod, da je razložljivo samo s šolanjem pri teh gorenjskih mojstrih. Ali pa je bil tudi loški meščan? Vsekakor so imeli stavbarji in kamnoseki še sredi 15. stoletja poseben družbeni položaj, ki jih ni krajevno vezal in tudi ne utesnjeval v okvire meščanskih cehov. Izjema so bili le mestni stavbarji, torej tisti, ki so bili resnično v mestni službi ter so bili zato vključeni med mestne obrtnike.¹² Tak mestni stavbar pa Andrej gotovo ni bil! Ne smemo tudi prezreti, da je bilo Gorenjsko v zadnji četrtini 15. stoletja s stavbarji skoraj prenasajeno in da je s svojimi mojstri obvladovalo vso osrednjo Slovenijo. Stavbarske delavnice so bile v Škofji Loki, v Kamniku, najbrž tudi v Kranju in še kod. Tako Andreju kot svobodnemu mojstru ni kazalo drugega, kot da si je poiskal novo torišče dela na slovenskem zahodnem obrobju, kjer konkurenca ni bila tako velika in kjer si je za nekaj let našel menda drugi dom.

V članku v Loških razgledih sem na različne načine poskusil razložiti nejasno zadnjo besedo na Andrejevem napisu v Briščah: »marmbri«. Pozneje jo je Gius. Marchetti poskusil raztolmačiti s pojmom »marmbre(her)« — kamnosek.¹³ Marchettijeva razlaga je vabljiva, ima pa nekatere pomanjkljivosti. Prvič zadnje črke nikakor ne moremo brati za »e« pač pa za »i«. Drugič bi bila verjetnejša oblika »marmprecher«, a še ta izraz bi bil dokaj nenavaden. Prej bi na tem mestu pričakovali splošno porabljeni nemški izraz »Steinmetz« ali »Steinmec«. Se je morda Andrej v italijansko-furlanski sosesčini zatekel k romanski obliki »marmorarius« ali »marmorario«? Ali pa je preprosto skrajšal v »mar« kar besedo »mawrer«? Drugi zlog besede pa utegne skrivati krajevno ime »Brischis«, kar bi bilo za nas še pomembnejše. Potemtakem bi smeli nejasno besedo razložiti ali z »marm(orario in) bri(schis)« ali, kar se mi zdi verjetneje: »ma(wre)r in bri(schis)«, pri čemer bi dozdevno drugo črko »m« brali kot »in«, kar ni nemogoče. Ob ugotovitvi, da se je Caspar iz Tolmina naselil v Klenjah, se torej ponuja s precejšnjo verjetnostjo misel, da se je tudi Andrej iz Loke vsaj med delom v Beneški Sloveniji udomačil v Briščah in se kot »kamnosek (= stavbar)« ali verjetneje kot »zidar v Briščah« podpisal tudi na tamkajšnji napisni plošči.

Kakšna je bila Andrejeva poznejša usoda, ne vemo. Zadnjikrat srečamo njegovo ime v osemdesetih letih na napisni plošči na Ponikvah nad Bačo, torej spet na Goriškem. Na žalost zadnja številka letnice 148. ni vklesana, tako da je datum okrnjen. Prav tako pogrešamo že v Briščah kakor na Ponikvah tudi ime pomočnika Jakoba. — Je mar Andrej v osemdesetih letih Beneško Slovenijo zapustil in se preselil na Goriško? Je med delom na Ponikvah umrl? Ugibanja brez odgovora! Lahko samo zapišemo, da v osemdesetih letih sled za njim izgine. Stavbne naloge v Beneški Sloveniji in na Goriškem so prevzeli drugi stavbni mojstri.

Vsekakor pa je nenavadno, da Andreju, ki se je vendarle izkazal za solidnega stavbarja tako v Beneški Sloveniji kot v Kobariskem kotu, niso zaupali zidave cerkve sv. Andreja na Svinih pri Kobaridu, za katero so vaščani Svina, Sužida, Idrskega, Mlinskega in Kobarida dobili 30. avgusta 1477 dovoljenje od čedadskega kapitlja.¹⁴ Ali so začetek zidave nekaj let zavlačevali in tako zamudili priložnost za Andrejevo sodelovanje ali pa je prišlo med mojstrom in cerkvenimi soseskami do kakšnega nesporazuma? Zdi pa se, da je tudi stavbar cerkve na Svinih prišel od gorenjske strani, a po kvaliteti za Andrejem malce zaostaja.

Andrejeva besedila na napisih so nemška, kar pa ni dokaz njegove etnične pripadnosti, marveč le splošne prakse in umetnostnega ozračja, v katerem je dozorel. Naslavlja se po nemško »maister«. Stavbarji iz primorskega ozračja pa porabljajo naslov »magister« — tako tudi tolminski Caspar, stavbar »Lucas« (?) v Dolenji Mjersi in Martin, stavbar Sv. Kvirina v Špjetru, o čigar imenu se plete že dolga polemika. Napisna plošča z datumom 1495 ga imenuje Martin, njegov priimek pa so brali zdaj kot »Piri(ch)«, ¹⁵ drugič kot »Petri(ch)«; ¹⁶ nazadnje je celo dr. F. Stelè popustil in se odločil za »Piricha«. ¹⁷ Pred originalom sem se vnovič prepričal, da je bilo edino pravilno prvo Stelètovo branje: »Petrich« ali »Petri« — Petrov sin. »Piricha« moramo torej enkrat za vselej črtati iz naše umetnostnozgodovinske literature.¹⁸

Dodatek: Šele pred kratkim mi je prišla v roke razprava Carla Mutinalli »Il gotico in Friuli« (Bolletino del Centro Internazionale di Studi d'Architettura »A. Palladio«, vol. VII, parte II, Vicenza 1965), v kateri se je dotaknil avtor tudi slovenske skupine stavbarjev na Goriškem in v Beneški Sloveniji (str. 248 sq.). Dasi uvršča ta dela upravičeno na skromnejšo obrtniško raven, pri Andreju ob landarskem prezbiteriju le poudari eleganco proporcij, krepko izpeljavo reber, bogastvo sklepnikov in plastično formo konzol, kar vse kaže osebni pečat, ki razkriva izurjenega umetnika in, v krajevnih pogojih, tudi mojstra. — Cerkev v Porčanju je tudi tu omenjena med podrtimi.

Opombe

1. E. Cevc, Stavbar Andrej in slikar Jernej iz Loke v Beneški Sloveniji, Loški razgledi VII, 1960, 94 sq. — 1 a. S. Rutar, Zgodovina Tolminskega, Gorica 1882, 145; za grb prim.: J. Kraßler, Steirischer Wappenschlüssel, Graz 1968, 263. — 2. I. Komelj, Gotska arhitektura na Slovenskem, Ljubljana 1973, 103 sq. — 3. Dobre reprodukcije oboka, sklepnikov in konzol najdemo v knjigi »Val Natisone« (49° Congresso, S. Pietro al Natisone 24 Settembre 1972. Società filologica friulana, Udine 1972), 100—103. — 4. C. Mutinelli, Presenze d'arte (v brošuri: La Grotta di S. Giovanni d'Antro. Udine 1966, 17 sq.). — 5. F. Stelè, Epigrafične drobtine, ZUZ VI, 1926, 154. — 6. E. Cevc, Stavbar Andrej..., o. c. 101. — 7. E. Cevc, Srednjeveška plastika na Slovenskem, Ljubljana 1963, 269 sq. — 8. G. Marchetti (Le Chiesette votive del Friuli, Udine 1972, 145) datira cerkev v Kodermacih z letom 1480; od te je ostal samo prezbiterij, ladja je novejša. Ni razvidno, ali je letnica le približna ali se naslanja na arhivski vir. Po stilu bi jaz prezbiterij datiral raje v devetdeseta leta 15. stoletja. — 9. Reprodukcijske teh cerkve glej v: E. Belluno, Il Restauro come opera di gusto, Udine 1973, sl. 51, 219, 220. — 10. Mojstrovo ime je objavil že G. Marchetti (Le Chiesette votive, o. c. 140), zadnje vrste napisu in Casparjeve provenience pa se ni dotaknil. — 11. S. Rutar, Beneška Slovenija, Ljubljana 1899, 33 (po: A. Gujon, Gli Sloveni in Friuli, Pagine friulane VI, 133); prim tudi: F. Stelè, Slikar Jernej iz Loke. GMDS IV—VI, 1924—1925, 26. — 12. A. Luschin von Ebengreuth, Das Admonter Hüttenbuch und die Regensburger Steinmetzordnung vom Jahre 1459, Mitth.

d. k. k. Zentral-Commission, N. F. 20, 1894, 228. — 13. G. Marchetti, *Le Chiesette votive*, o. c. 26, op. 2. — 14. G. Vale, *Itinerario di Paolo Santonino in Carintia, Stiria e Carniola negli anni 1485—1487*, Città del Vaticano 1943, 176, op. 1. — 15. A. Gujon, *Gli Sloveni...* o. c. 133; S. Rutar, *Beneška Slovenija*, o. c. 31 sq. — 16. F. Stelè, *Epigrafiche drobotine*, o. c. 147 sq; G. Marchetti, *Le Chiesette votive*, o. c. 12, 24; Marchetti dopuška z vprašajem tudi branje »Pirich«. — 17. F. Stelè, *Umetnost v Primorju*, Ljubljana 1960, 48. — 18. Se vedno ostaja problematičen napis na cerkvi sv. Silvestra v Dolenji Mjersi. Kolikor toliko prepričljivo bi bilo Corgnalljevo branje mojstrovega imena kot »Lucas« (Curiosità epigrafiche I, L'Iscrizione di S. Silvestro — Merso di Sotto, »Ce fastu?« XIII, 1937, 118). Ponesrečeno pa je moje branje kot »magister operis« (Loški razgledi VII, 97).

Riassunto

SULLE ORME DELL'ARCHITETTO ANDREA DI LOKA

Malgrado che sui Loški razgledi (VII, 1960, 94 ss.) io abbia già scritto sul maestro »Andre von Lakh«, conviene tuttavia che, all'occasione del quinto centenario del presbiterio della chiesa di Volarje presso Tolmin, costruito nel 1475 come l'opera più antica segnata da Andrea, io aggiunga qualche nuova constatazione.

Tutto fa supporre che la più antica opera nota di Andrea fosse la chiesa di cimitero di S. Croce a Sedlo presso Borjana — non datata — e che non vi abbia collaborato ancora il »garzone« Jacopo menzionato, insieme ad Andrea, sulle iscrizioni di S. Giovanni d'Antro e di Porzùs. Collaborando con Andrea già a Volarje, Jacopo aveva certamente scolpito le chiavi di volta e le mensole figurative. Quanto alla chiesa parrocchiale di Porzùs (slov. Porčinj), tanto nella letteratura friulana quanto in quella slovena si riteneva che essa avesse dovuto far posto a un edificio più recente. È vero che esiste ancora il vecchio presbiterio con volta stellata a costoloni e con chiavi di volta e mensole figurative portando, all'esterno, l'iscrizione scolpita con nomi di Andrea e di Jacopo come autori e con la data 1477. Per ciò che concerne il deciframento dell'iscrizione, devo osservare che ho corretto parzialmente gli errori finora vigenti, così che vi resta oscura soltanto la parola »klichnr«.

È molto probabile che il tipo architettonico del presbiterio centrosloveno (altocarniolico), forse ancora senza chiavi di volta figurative, si sia affermato nella Slovenia Friulana già prima dell'arrivo di Andrea. Sono molto attraenti in questo senso i due capitelli, ornati di rilievi di due leoni, dell'arco trionfale della chiesa di S. Bartolomeo di Ciubiz (slov. Čubci) nella Valle di Judrio; essi sono della stessa fattura che i due capitelli con rilievi di leoni e di un cavaliere in lotta con dragone i quali sono ora secondariamente utilizzati come zoccolo del tabernacolo murale nella chiesa parrocchiale di S. Pietro al Natisone (Spietar Slovenov). Questi capitelli appartengono ancora alla prima metà del 15° secolo. La stessa volta stellata a costoloni della chiesa di Ciubiz, ornata di molte chiavi di volta e mensole figurative, è più recente ed è segnata, all'esterno, dall'iscrizione »1521 M(A)G(ISTE)R CAS(PAR) D(A) TVL(MINO)«. Essa ci rivela dunque il nome dell'architetto conosciuto, intorno al 1531, come testimone nel testamento del vicario Bernardo Clemente Naistoth di S. Pietro al Natisone (insieme al pittore Bartholome von Lakh). Vi è aggiunta un'annotazione sul Caspar »habitante in Clenia«. Lavorando nella Slovenia Friulana, il tolminese Caspar aveva vissuto dunque nel villaggio di Clenie presso S. Pietro. Si potrebbe supporre, per analogia, che anche Andrea di Loka abbia abitato un villaggio vicino, concretamente Brischis (Brišče). Così la parola »marmbri« dell'iscrizione di Andrea a Brischis, finora oscura, potrebbe con tutta probabilità risolversi in »ma(wre)r in Bri(schis)«.

Non conosciamo la causa per la quale Andrea abbia abbandonato la Slovenia Friulana; per l'ultima volta il suo nome si legge nel 148. (l'ultima cifra mancante) su una lastra a Ponikve nel Goriziano. In ogni modo ci sembra strano che egli non abbia collaborato alla costruzione della chiesa di S. Andrea a Svino presso Kobarid per la quale i paesani ottennero la permissione il 30 agosto 1477.